

Українська мова.
Урок № 51-52.

Тема: Пасивні конструкції з дієсловами на **-ся**. Синтаксичні конструкції з формою на **-но, -то**.

Мета: формування в учнів компетентностей комунікативно доцільно й правильно користуватися синтаксичними нормами української мови.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів: - знання складова: знає члени речення, способи вираження їх; коментує особливості вживання синтаксичних конструкцій з формою на -но, -то, пасивних конструкцій з дієсловами на -ся; - діяльнісна складова: визначає головні члени речення, їх способи вираження, обґрунтовує пунктограми, редагує помилки, пояснює їх характер, вирізняє синтаксичні конструкції з формою на -но, -то в реченні та використовує у власному мовленні; - ціннісна складова: усвідомлює необхідність критично оцінювати рівень своєї мовленнєвої культури і дбати про її вдосконалення.

Тип уроку: урок засвоєння нового матеріалу.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань учнів

Розподілити подані слова в три колонки: 1) слова, у яких звуків і букв порівну; 2) слова, у яких звуків більше, ніж букв; 3) слова, у яких звуків менше, ніж букв.

Ідеал, бур'ян, ходжу, в'їзний, Ельбрус, вісь, чужоземець, остров'янин, рапсодія, епітет, етика, ущелина, борщ.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Оголошення теми, мети, завдань уроку

IV. Вивчення нового матеріалу

Мовне спостереження. Прочитати дієслова. Визначити, що вони виражають. З'ясувати спосіб творення слів. Зробити висновки.

Видаються — видано; добираються — дібрано; закладаються — закладено; ілюструються — ілюстровано; кваліфікуються — кваліфіковано; простежується — простежено; розглядаються — розглянуто; розкриваються — розкрито.

Опрацювати інформаційну картку «Пасивні конструкції з дієсловами на -ся та конструкції з предикативними формами на -но, -то».

Інформаційна картка

У пасивних конструкціях зосереджено увагу на наслідкові, результатів, ефекті якоїсь дії, на наявності процесу у вигляді факту, на об'єкті, а не на активному діячеві.

Морфологічно-словотворчим засобом вираження окремих значень стану є постфікс **-ся**. За допомогою цього словотворчого афікса виражаються значення зворотної і пасивної дії. Наприклад: Співак виконує арію.— Арія виконується співаком.

Дієслова, що означають дію, спрямовану на предмет, виражений у реченні називним відмінком, від її носія, названого орудним відмінком, належать до пасивного стану: питання вивчається науковцями, будинок ремонтується робітниками, пісня виконувалася співаком.

Українська мова уникає пасивних конструкцій. Тому слід, де це можливо, надавати перевагу дієсловам активного стану над пасивними дієсловами. Адже природніше сказати: комісія складає план, ніж: план складається комісією; вас запрошує директор, ніж: ви запрошуєтесь директором.

Від форми пасивного стану треба відрізнити зворотні дієслова, що означають дію, носій якої в реченні виражений називним відмінком. Наприклад: Хлопець одягається. Мати хвилюється. Кінь б'ється.

Синонімічними до пасивних конструкцій з дієсловами на **-ся** є конструкції з предикативними формами на **-но**, **-то**, які допомагають висловити думку стисло, точно і з акцентуванням на дії та її результаті, а не на виконавцеві. Безособову форму на **-но**, **-то** вживають замість пасивних дієприкметників, коли є потреба наголосити на дії, а не на ознаці. Наприклад, у реченні Ухвала прийнята одноголосно дієприкметник варто замінити безособовою формою: - Ухвалу прийнято одноголосно. А от у реченні Хлопці були зморені після далекої дороги — цього зробити не можна. За своїм значенням безособова форма на **-но**, **-то** виражає дію, минулу недавно: Останній екзамен складено, школу закінчено (О. Донченко).

Якщо ж повідомляється про давно закінчену або майбутню дію, то ця форма вживається з допоміжним дієсловом було або буде: А в самому низу картини, в окремих клітках, було ще намальовано щось на зразок виставки чи преїскуранта кар за гріхи (О. Довженко). Невдовзі буде розпочато будівництво ще однієї лінії метро в Києві (З газети).

V. Узагальнення й систематизація знань

Записати прислів'я, на місці крапок уставляючи безособові дієслівні форми на **-но**, **-то**.

1. Усе на світі ... мозолями. 2. Як набуто, так і ... 3. ... абияк, то і вийшов кривуляк. 4. За наше жито ще нас і ... 5. За планом ..., а в полі не ... 6. Де ... на живу нитку, там чекай дірку. 7. Ще ..., а він уже вареників просить.

Замінити в реченнях особові дієслова на безособові.

1. І хуртовиною розкидана отара. (М. Старицький) 2. У суботу Марія була вже зібрана в дорогу. (Р. Іванчук) 3. Розлита блакить по снігах. (М. Самійленко) 4. В співи дні мої повиті. (В. Сосюра) 5. На жовтих стернищах розсипана солома. (Є. Гуцало) 6. Та в мене вишитий рукав полатаний сім раз. (А. Малишко) 7. А у річці скаламучена вода. (Б. Олійник) 8. Покрите інешм

осіннє море. (Д. Павличко) 9. Золотом налитий вітер вересневий. (П. Воронько)
10. Тепле повітря навкруги було напоєне густими пахощами степових квітів.
(О. Гончар)

VI. Підсумок уроку

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. Знати теоретичний матеріал.

Завдання. Перекладіть українською мовою подані речення, зважаючи на особливості використання в українській мові пасивних конструкцій.

1. В кабинете установлен порядок проведения занятий.
2. Нужный ответ получен на основании исследований.
3. На сайте школы размещен график консультаций по украинскому языку.
4. Расписание учебных занятий составлено на первый и второй семестры включительно.
5. Сообщения распространяются средствами массовой информации.
6. Эта проблема рассматривалась многими учеными.
7. В конце предложения ставится точка.
8. Большая буква пишется в следующих случаях.

Синтаксичні конструкції з формами на **-но, -то**

В українській мові широкоживані пасивні конструкції, у яких присудок виражений безособовими формами на **-но, -то**: *Шаблю вибито з рук. Нарешті названо ім'я переможця.* У таких реченнях немає вказівки на виконавця, а зосереджено увагу на результаті дії чи її наслідках. Ці синтаксичні конструкції поширені в усіх мовних стилях — від наукового й офіційно-ділового до художнього й розмовно-побутового: *Рішення ухвалено одностайно або:*

*Ой у полі жито копитами збито,
Під білою березою козаченька вбито.
Ой убито, вбито, затягнуто в жито,
Червоною китайкою личенько накрито.*

Не потрібно вживати безособові форми на **-но, -то**, коли за логікою не може бути діяча: *Дике поле встелено ромашками.* Аж ніяк не *встелено*, а *встелене*, бо ніхто не міг застелити дике поле ромашками. У реченні з народної пісні можна домислити виконавця дії: *жито збили коні, козаченька вбили вороги і т. д.*

Хоча діяча й можна домислити в безособових конструкціях на **-но, -то**, проте вводити його тут у формі іменника чи займенника в орудному відмінку є грубим порушенням: *Іспит складено студентом.* Форма орудного відмінка можлива, якщо нею позначено знаряддя дії: *Лист написано олівцем.*

Уживання пасивних дієприкметників у ролі присудка хоч і не є порушенням, але бажано таких конструкцій уникати. Порівняйте:

НЕ ВЖИВАЄМО	УЖИВАЄМО
Ці слова <u>вимовлені</u> тихо. Книжка <u>підписана</u> автором.	Ці слова <u>вимовлено</u> тихо. Книжку <u>підписано</u> .

СИНТАКСИЧНА НОРМА

Саме речення правої колонки звучать природно, по-українськи. Пасивні дієприкметники здебільшого вживають у ролі означення: *Вимовлені слова зігріли своїм теплом. Мені подарували книжку, підписану їм автором.*

Безособові форми на **-но, -то** вживають замість пасивних дієприкметників, коли треба наголосити не на ознаці, а на дії. Наприклад, у реченні *Ухвала прийнята одностайно* дієприкметник потрібно замінити на безособову форму *прийнято*: *Ухвалу прийнято одностайно.* А в реченні *Хлопці зморені довгою дорогою* таку заміну робити не можна.

Пасивні конструкції з дієсловами на **-ся**

Для зображення природного явища або стану істоти використовують пасивні конструкції з дієсловами на **-ся** (дієслово на **-ся** + іменник в орудному відмінку): *Очі налилися кров'ю. Криниця заповнилася водою. Небо затяглося хмарами.*

Порушенням мовної норми є пасивні конструкції з дієсловами на **-ся**, у яких назва особи, що виконує дію, має форму орудного відмінка, а назва предмета, на який ця дія спрямована, — називного: *Учнями пишуться твори. Депутатами приймаються закони. Присудок підкреслюється двома рисками. Епітети використовуються в художніх текстах.* Наведені речення стануть логічними, якщо зробити акцент на ролі діяча: *Учні пишуть твори. Депутати приймають закони.* Або можна вжити форму без **-ся**: *Присудок підкреслюють двома рисками. Епітети використовують у художніх текстах.*

Особливістю української мови є те, що в центрі уваги завжди перебуває особистість, а не процес. Якщо російською *дело рассматривается, вопрос обсуждается*, то українською — *розглядають справу, обговорюють питання*.

Тренувальні вправи.

1. Запишіть правильно речення з формами на *-но*, *-то*. Поясніть неправомірність уживання із цими формами орудного відмінка зі значенням виконавця дії.

1. Кращі статті надруковано нами у журналі «Дивослово». 2. Приватними підприємцями відкрито нові інтернет-магазини. 3. Вченими досліджено місця залягання корисних копалин на території України. 4. Будівельниками відреставровано метрополітен. 5. Дослідниками добуто проби води з морського дна. 6. Випускниками здобуто нові знання з ораторського мистецтва. 7. Нами розроблено нові родовища нафти і газу у Прикарпатті. 8. На основі проаналізованого матеріалу нами було визначено вживання складних речень у текстах художнього стилю.

2. Прочитайте речення. Поміркуйте, що означають в реченнях дієслівні форми на *-но*, *-то*: дію, що її виконала конкретна особа, чи результат дії без вказівки на особу її виконавця?

1. Від кожного, кому багато дано, багато чекатимуть. (*З Біблії*) 2. Любов'ю народу сповито безсмертні пісні Кобзаря. (*Т. Масенко*) 3. Прощайте, то й вам буде прощено. (*З Біблії*) 4. Вже заволочено серпанком сіреньке небо. (*Леся Українка*) 5. Не судіть своїх ближніх, щоб і вас не було суджено, бо яким судом судити будете, таким і вас судитимуть. Якою мірою будете міряти, такою вам буде відміряно. (*З Біблії*) 6. Небо незміряне всипано зорями. (*М. Старицький*) 7. Вечірню сизу даль узором срібним куто. (*Є. Маланюк*) 8. Усе повито голубим і пересновано сріблястим. (*М. Лукив*) 9. А єдиних слів, на жаль, було не сказано... (*Б. Олійник*) 10. Багато зірочок блискучих розсипано по небесах. (*Л. Глібов*) 11. Дух не закуто. Хочеться жити! (*М. Вороний*) 12. Чужинця виженем. Судьбою так дано. (*А. Малишко*)